

**O‘ZBEKISTON QISHLOQ XO‘JALIGIDA YETISHTIRILAYOTGAN
OSHQOVOQNING VILOYAT KESIMLARI BO‘YICHA NAVLARI
VA ULARNI YETISHTIRISH TEXNOLOGIYASI.**

Erbutayeva Rayhona Rahmatullayevna¹

¹ Samarqand agroinnovatsiyalar va tadqiqotlar instituti

E-MAIL: erbutayevarayhona@gmail.com

**MAQOLA
MALUMOTI**

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 11.03.2025

Revised: 12.03.2025

Accepted: 13.03.2025

KALIT SO‘ZLAR:

qovoq, urug‘, toksin,
provitamin A,
radioaktiv, qovoq
yetishtirish.

Mazkur maqolada O‘zbekiston Respublikasida bugungi kunda yetishtirilayotgan qovoq navlari hamda ularning viloyatlar kesimida mahsuldorlik ko‘rsatkichlariga oid ma‘lumotlar ilmiy asoslarga ko‘ra yoritilib o‘tilgan. Shuningdek, qovoqning inson salomatligidagi tutgan muhim o‘rni va undan olinadigan foydali mahsulotlar haqida bayon etilgan. Mahalliy navlarning hosildorligini oshirish hamda yetishtirish texnologiyasi bo‘yicha muhim ilmiy tavsiyalar berilgan.

KIRISH. O‘zbekiston qishloq xo‘jaligida yetishtirilyotgan mahsulotlar ichida bugungi kunda poliz ekinlarining salmog‘i ham oshib bormoqda. Jumladan, ulardan ekspertbop mahsulotlar ham tayyorlanmoqda. Ma‘lum qilinishicha, poliz ekinlari yetishtirish hajmi 2022-yilning mos davriga nisbatan 5,5 foizga oshganligi fikrimizning dalilidir. O‘zbekistonda 2023-yili 2,6 mln tonna poliz ekinlari yetishtirilgan bo‘lib, viloyatlar kesimida yetishtirilgan poliz ekinlarining hajmini ko‘radigan bo‘lsak, Surxondaryo viloyati – 337,3 ming tonna bilan yetakchilik qilmoqda, shu qatorda yana Jizzax viloyati – 301,5 ming tonna va Sirdaryo viloyati – 294,1 ming tonnani tashkil etadi. Bundan ko‘rinadiki, respublikamiz qishloq xo‘jaligida poliz ekinlarini yetishtirish o‘z o‘rniga ega hisoblanadi.

Poliz ekinlaridan hisoblanadigan qovoq yetishtirish va undan mahsulotlar tayyorlash sohasi ham shu jumladan muhim sanaladi. Biologik jihatdan qovoq – qovoqdoshlarga mansub bir va ko‘p yillik poliz ekini. Vatani Shimoliy va Janubiy Amerika. 3 turi – yirik mevali qovoq (kartoshka qovoq), muskat qovoq (oyim qovoq), qalin (qattiq) po‘stli qovoq

(oddiy qovoq) ko'p ekiladi. Qovoq issiqsevar, yorug'sevar o'simlik, nam va unumdor tuproqda yaxshi o'sadi. Yuqori haroratga va qurg'oqchilikka chidami past. Ildizi o'qildiz, uzunligi 2 m ga boradi. Poyasi yotib, ilashib o'sadi. Barglari (turiga qarab) yirik, tukli, barg qo'ltig'ida jingalaklari bor. Guli 2 jinsli, yirik, sariq. hasharotlar yordamida chetdan changlanadi. Mevasi tarkibida 15-18% quruq modda, 4-15% qand, askorbin kislota, karotin, tiamin, riboflavin, azotli birikmalar, pektin moddalar, urug'ida 20-40% moy bor. Urug'i va moyi tibbiyotda ateroskleroz, buyrak, podagra va boshqa kasalliklarni davolashda, gijja tushiruvchi vosita sifatida ishlatiladi.

Asosiy qism. O'zbekistonda qovoq-bu shaxsiy uchastkalarda ham, yirik qishloq xo'jaligi plantatsiyalarida ham faol etishtiriladigan mashhur ekin. Mamlakatda qovoq etishtirish holatining asosiy jihatlari:

1. Iqlim sharoiti: O'zbekistonda sabzavot, shu jumladan qovoq yetishtirish uchun qulay iqlim mavjud. Issiq iqlim va quyoshli kunlarning ko'pligi yaxshi hosil olishga yordam beradi.

2. Qishloq xo'jaligi texnologiyasi: qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilari turli xil agronomik amaliyotlardan, shu jumladan tomchilatib sug'orishdan foydalanadilar, bu esa suv resurslaridan samarali foydalanish va hosildorlikni oshirishga imkon beradi.

3. Eksport salohiyati: qovoq eksport qilinadigan sabzavotlardan biri bo'lib, fermerlarga mahsulotlarni xalqaro bozorlarda sotish uchun qo'shimcha imkoniyatlar yaratadi.

4. Davlatni qo'llab-quvvatlash: O'zbekiston hukumati qishloq xo'jaligini, shu jumladan texnologiyalarni modernizatsiya qilish va infratuzilmani yaxshilash dasturlarini faol qo'llab-quvvatlamoda.

5. Muammolar: muammolar orasida quyidagilarni ajratib ko'rsatish mumkin.

6. Navlari va xilma-xilligi: mamlakatda hajmi, rangi va ta'mi jihatidan farq qiladigan turli xil qovoq navlari yetishtiriladi. Bu ichki bozorni ham, eksport mamlakatlarining talablarini ham qondirishga imkon beradi.

7. Mavsumiylik: qovoq odatda bahorda ekilgan va yozning oxiridan kuzning boshigacha yig'ib olinadi. Bu sizga bir necha oy ichida yangi mahsulotlar olish imkonini beradi.

8. Bozor: qovoq mahalliy bozorlarda, shuningdek supermarketlar va ulgurji savdo bazalari orqali faol sotiladi. O'zbekiston, shuningdek, qo'shni mamlakatlarga va uzoqroq bozorlarga qovoq eksport qiladi.

9. Zararkunandalar va kasalliklar bilan bog'liq muammolar: boshqa sabzavot ekinlari singari, qovoq ham zararkunandalar hujumiga va turli kasalliklarga moyil. Fermerlar

o'simliklarni himoya qilishning integratsiyalashgan usullaridan, shu jumladan biologik va kimyoviy vositalardan foydalanadilar.

10. Ta'lim: fermerlar uchun yangi texnologiyalarni o'zlashtirishga yordam beradigan o'quv dasturlari mavjud.

Qovoq – vitaminlar manbayi. Uning tarkibida A, C, E, K, T, PP, shuningdek, hazm qilishni yaxshilaydigan va immunitetni mustahkamlaydigan B1, B2, B5 va B6 vitaminlari mavjud. Nafaqat qovoqning o'zi, balki uning urug'lari ham sog'liq uchun foydali hisoblanadi. Barcha uchun birdek zarur bo'lgan qovoq urug'lari to'yimli hamda vitamin va minerallarga boydir. Qovoq urug'ining insonlar uchun eng muhim bo'lgan xususiyati shundaki, uning tarkibida magniy va boshqa minerallar mavjud. Shuningdek, qovoq urug'i yog'i marganets, mis, temir va ruhning manbayi hisoblanadi. Qovoq urug'i ayniqsa, ayollar uchun foydali hisoblanadi. Sababi uning tarkibida E vitaminining yuqori miqdori mavjud bo'lib, u antioksidant xususiyatiga ega. Shuningdek, karotenoidlar yallig'lanishini oldini oladi va surunkali kasallik xavfini kamaytiradi. Bundan tashqari ko'plab mutaxassislar prostatitni davolashda qovoq urug'idan foydalanishni tavsiya qiladi. Qovoq urug'i tarkibidagi E vitamini va sink immunitetimiz uchun foydalidir. Sink tanamizni yallig'lanish, allergiya va mikroblardan himoya qiladi, shu bilan birga infeksiyalarni oldini oladi va umumiy immunitetni oshiradi. Oshqovoq urug'i vaznni yo'qotishga yordam beradi. U vujudga yog' yoqish va mushak to'plash uchun juda samaralidir. U sink, kaltsiy, oqsil va tolaga boy. Tarkibidagi elyaf ovqat hazm qilish tizimiga yordam beradi va kun davomida ochlikni kamaytiradi. Bu sizni kun bo'yi ortiqcha ovqatlanishdan saqlaydi semirishni oldini oladi. Sink vujudagi yog' miqdorini yo'qotishga yordam beradi. Qovoq urug'i bu yurak uchun foydali antioksidantlar, magniy, sink va yog' kislotalarining manbaidir. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ushbu urug'dan olinadigan yog' yuqori qon bosimi va yuqori xolesterin miqdorini kamaytirishga yordam beradi. Bu yurak xastaligi uchun ikkita muhim xavf omilidir.

Tadqiqotlar qovoq urug'i yog'i va ularning qo'shimchalari 7 hafta davomida diastolik qon bosimini 12% ga kamaytirganini va "yaxshi" HDL xolesterolni 16% ga oshirganligini aniqladi. Bundan tashqari, qovoq urug'lari qon tomirlarini kengaytiradi va yurakning yanada samarali ishlashiga yordam beradi. Qandli diabetga chalingan bemorlar uchun qovoq urug'ining eng birinchi foydasi – qondagi qand miqdorini nazorat qilish. Qovoq urug'ini har kuni iste'mol qilish insulin ishlab chiqarishni yaxshilashga yordam beradi va kasallikning rivojlanish xavfini kamaytiradi. Qovoq urug'larida ko'p miqdorda magniy mavjud bo'lib, uni dietaga yetarli darajada kiritish samarali bo'ladi. Uning tarkibidagi magniy qon shakar

darajasini tartibga solish orqali diabet xavfini kamaytirishga yordam beradi. Yotishdan oldin qovoq urug'ini iste'mol qilish tungi uyquni yaxshilashga yordam beradi. Qovoq urug'i tabiiy uyquga yordam beruvchi triptofan manbai hisoblanadi. Qovoq urug'idagi magniy, sink, mis va selen ham uyqu davomiyligi va sifatiga ta'sir qilishi mumkin.

Bugungi kunda Respublikamizning barcha joylarida qovoq urug'lari faol ekilmoqda va har bir hududda o'ziga xos usullardan foydalanilmoqda. Xususan, Andijon viloyatining Xo'jaobod tumani Do'stlik massividagi "Dilkushod agro lider" fermer xo'jaligining 20 gektar maydoniga 120 ming tup oshqovoq ko'chatlari yaratilib ekish ishlari tashkillashtirildi. Bu yerda aynan urug' qadash bilan emas, balki ko'chatlar orqali qovoq ekish yo'lga qo'yilgan. Bunda 1 gektar maydonga 6 ming tup oshqovoq ko'chatlari ekiladi, bir tup oshqovoq ko'chatidan 20 kg hosil olinadi. Qovoq ekinidan mo'l hosil olish uchun yuqori sifatli, nav jihatidan toza urug'lar ekilishi kerak. Zararkunandalar va g'umbaklaridan toza bo'lgan bir yil saqlangan qovoq urug'i eng yuqori hosil beradi. 4–5 yil saqlangan urug'lar unuvchanlik xususiyatini yaxshi saqlasada, hosildorligi keskin kamayishi mumkin. Urug'ni ekish ishlari janubiy viloyatlarda 1–10-aprelgacha, markaziy viloyatlarda 10–20-aprelgacha, shimoliy viloyatlarda 25 aprel-10-may oralig'ida amalga oshiriladi. Parvarishlash qatqaloqqa qarshi kurash va ko'chat xatosini qayta ekishdan boshlanadi. Nihollarni ikki marta yagana qilinadi, bunda birinchisi 1–2 chinbarg hosil qilganda, har uyada 2–3 ta o'simlik qoldirib, ikkinchisi 3–4 chinbarglari paydo bo'lganda, har bir uyada 1–2 ta o'simlik qoldiriladi. Qovoq yer osti sizot suvlarining joylashish chuqurligiga qarab 3–4 dan 6–7 martagacha sug'oriladi. O'sish davrida birinchi va ikkinchi chopiqdan so'ng bir marta, so'ng meva pishishigacha har 10–14 kunda, meva pishish davrida esa har 15–20 kunda sug'orib turiladi. Qo'llanilayotgan bu usullar amaliyotda o'z samarasini bergani bois fermer va dehqonlar shuning hisobidan yuqori hosil ko'tarib, daromadlarini oshirishni maqsad qilgan. Hozirgi kunda O'zbekistonda qovoqning 9 navi yetishtiriladi.

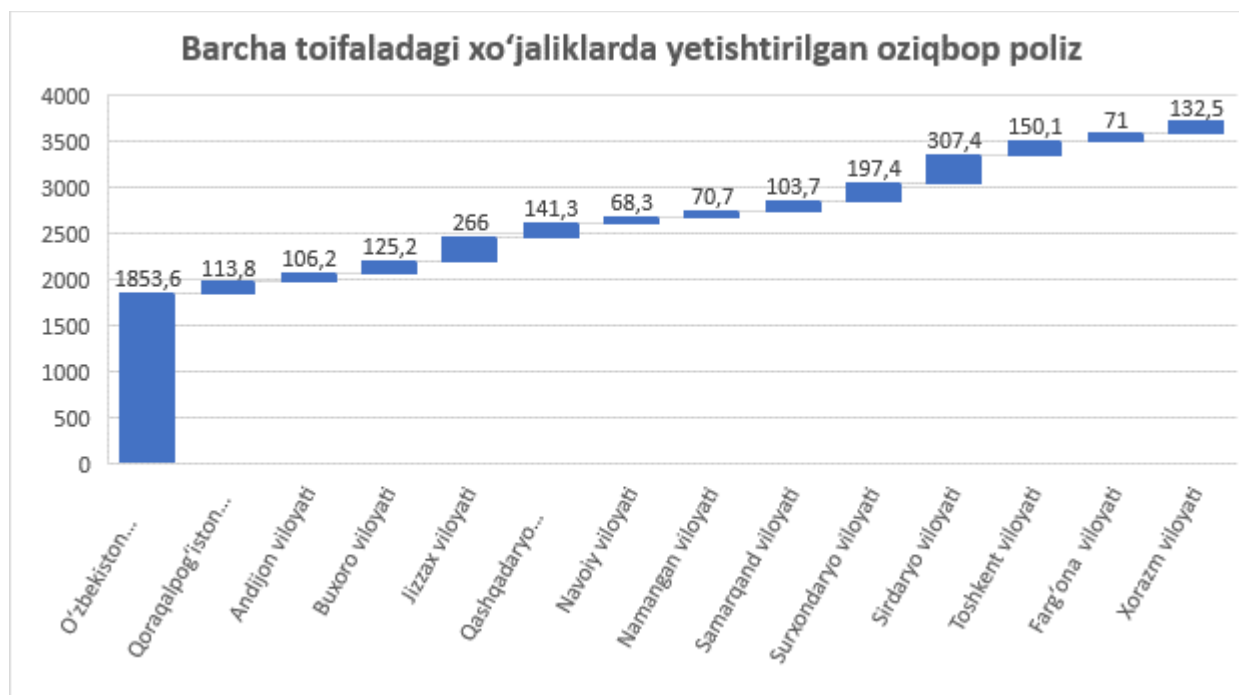
Bugungi kunda yurtimizda yetishtirilayotgan qovoq mahsuloti Avstriya, Germaniya, Qozog'iston, Qirg'iziston, BAA, Rossiya, Chexiya kabi mamlakatlarga eksport qilinmoqda.

1. Ispanskaya 73 - Kechpishar nav, o'suv davri 117-130 kun. Palagi juda katta, asosiy poya uzunligi 5-7 m va undan ko'p. Guli yirik, to'q sariq rangli. Mevasi yassi yumaloqsimon, segmentlashgan, kulrang yashil, meva bandi uzunligi 6-7 sm, meva tomoni yo'g'onlashgan, juda qattiq, vazni 3,3-4,4 kg. Eti sariq, tig'iz, shirin, degustatsion bahosi 5,0 ball. Tarkibida quruq modda miqdori 14,7%, qand miqdori 12,0%, karotin miqdori 70 mg/%. Hosildorligi: 25-30 t/ga. Qishda juda yaxshi saqlanadi. Mamlakatimizning barcha viloyatlarida ekish uchun tavsiya qilingan.

2. Shirintoy - Kechpishar nav, o'suv davri 135 kun. Mevasi uzun silindrsimon, po'sti va eti to'q sariq, dag'al, eti tig'iz, meva vazni 2,5 kg, degustatsion bahosi 5,0 ball. Urug'xonasi kichik, urug'lar mayda va zich joylashgan. Hosildorligi: 25-27 t/ga. Transportda tashishga yaroqli, kasalliklarga chidamli. Mamlakatimiz hududida Toshkent viloyatida ekish uchun tavsiya qilingan.

3. Palov Kadu 268 - O'rtapishar nav, o'suv davri- 114-116 kun. Palagi o'rtacha, asosiy poya uzunligi 3-4 m, yon shox va barglar soni ko'p. Mevasi uzunchoq, meva band tomoniga ozroq, meva tomoniga ko'proq kengaygan, ba'zan biroz yoysimon, mevaband tomoni meva tepasiga nisbatan ingichka, vazni 3,1-3,8 kg, po'sti qizg'ish sariq, qattiq. Yuzasida qizg'ish rangli mayda qabariqlar bor, pishib yetilganda och jigar rangli, mayda to'q yashil, ba'zan pushtirang to'rsimon dog'lar bilan qoplangan. Eti qizg'ish-sariq, mayin, o'rta shirin, degustatsion bahosi 4,0 ball. Hosildorligi: 25-30 t/ga. Mamlakatimiz hududida Farg'ona va Xorazm viloyatlarida ekish uchun tavsiya qilingan.

4. Kashgarskaya 1644 - O'rtapishar nav, o'suv davri 117-120 kun. Palagi o'rtacha, asosiy poya uzunligi 2,5-3,0 m, bargi o'rtacha, guli katta, sariq rangli. Mevasi uzunchoq, ikki tomoni to'mtoq, o'rta qismi ingichkalashgan, ba'zan noksimon, vazni 3,8-4,7 kg, po'sti to'q sariq, yupqa, yuzasi biroz g'adir-budir, to'q yashil tasmalari bor. Eti qizg'ish sariq, qalin va tig'iz. Tarkibida quruq modda miqdori 7,6%, qand miqdori 4,7%. Hosildorligi: 35-38 t/ga. Mamlakatimizning barcha viloyatlarida ekish uchun tavsiya qilingan.

grafik muallif tomonidan ishlangan

Material va metodlar. Qovoq yetishtirish texnologiyasi. Urug' tanlash. Ekiladigan qovoq urug'i toza, yuqori unuvchan, kasallik yuqmagan, o'rtacha kattalikda, butun bo'lishi zarur. Urug'lar boshqa o'simliklar urug'lari va aralashmalaridan tozalanadi.

Yer tayyorlash. Qovoq yetishtirishda yerni ekishga tayyorlash keyingi barcha texnologik chora- tadbirlarni yaxshi naf berishini ta'minlovchi muhim shartdir. Kuzda 35 sm chuqurlikkacha yer shudgor qilinadi. Yerni shudgorlashdan oldidan mineral va organik o'g'itlar beriladi. Bahorda tuproqda namni saqlab qolish uchun yerga uzun tishli xaskash yordamida ishlov beriladi. Qovoq ekini erta muddatlarda ekilganda yerni bahorda qayta shudgorlashning hojati yo'q. Ekinlar kechki muddatlarda ekilganda yerni qayta shudgorlash zarur.[9] Bunda tuproqni ag'darmasdan turib, 22 sm chuqurlikda chopib chiqiladi. Ekishning davomiyligi va sxemasi. Qovoq urug'i nihollari oxirgi ikki shartni aniqlash uchun vaziyatga bog'liq janubiy viloyatlarda 15 aprelgacha, 20 tasi markaziy mintaqada joylashgan hududlarda shimoliy hududlarda 30 aprelgacha aprelgacha ekilgan.[3] Qovoq urug'ining harorati ekish 14-15 S ga yetganda boshlanadi. Qovoq ekish uchun qator oralari 360 santimetrli keng egat olinadi. Bunday egatlar qovoq palaklarini yaxshi taralishiga imkon beradi. Urug'lar 3-6 sm chuqurlikka ekiladi va har 1 sotix yerga 50-60 g urug' sarflanadi.

Parvarishlash o'simliklarni yaganalash, tuproqni yumshatish, ekinni oziqlantirish, chopiq qilish, sug'orish, palaklarni to'g'irlash, begona o'tlar va zararkunandalarga qarshi kurashishni o'z ichiga oladi. Yaganalash ikki bosqichda birinchisi o'simlik chinbarg chiqarganda, ikkinchisi birinchi chopiq vaqtida o'tkaziladi. Nihollar yalpi unib chiqishi bilan qator oralarini yumshatishga kirishiladi. Nihollar unib chiqqach 20-25 kun o'tkazilib, 2-3 chinbarg paydo bo'lganidan keyin ekin birinchi marta chopiq qilinadi, dastlabki suv berilib, oziqlantiriladi. Ikkinchi chopiq birinchisidan 25-30 kundan keyin o'tkaziladi. O'suv davrida qator oralari 4-5 marta chopiq qilinadi. O'g'itlash. Qovoq uchun 1 sotixga tuk holda 0,750 g azotli, 0,750 g fosforli va 0,500 g kaliyli, organik o'g'itlardan 300-400 kg solinadi. Qovoqning o'suv davri mobaynida tuproq namligini sug'orish oldidan eng kam nam sig'imiga nisbatan 75-80% saqlash talab qilinadi. Ekinga 1 sotixga 4-5 m³/ga me'yorda 5-6 marta suv berib, tuproqning shu darajada nam bo'lishiga erishiladi. Kasalliklar va zararkunandalarga qarshi kurash. Kasalliklar: ildiz chirishi, fusarium, chang chiriyotgan. Zararkunandalari: poliz biti (shirasi), o'rgimchakkana, oqqanot. Kimyoviy usul: zararkunandalarga 10 sotixga Mospilan 20% n.kuk. (25-30 g), kasalliklarga Proksanil 45% sus.k. (150 ml), Kurzat R n.kuk. (200-250 g) yoki 1 foizli Bordo suyuqligini qo'llash mumkin. Kimyoviy preparatlar 60-70 litr suvga tayyorlangan aralashma purkaladi. Kech kuzda qovoq mevalari yig'ishtirilib olinadi.

Xulosa. Aholining tabiiy oziq ovqat mahsulotlariga bo'lgan talabbini qondirish maqsadida ekiladigan qishloq xo'jaligi mahsulotlari orasida qovoqning ham o'rni beqiyis sanaladi. Shu sababdan, ekin maydonlarini oshirish, sifatli qovoq urug'larini keltirish, yetarli agrotexnik tadbirlarni amalga oshirish hamda bozor muhitida ekspert jarayonini amalga oshirish yoki qayta ishlab chiqarish jarayonlarini tizimli tashkil etish muhim sanaladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. V.I.Zuyev, O. Qodirxo'jayev, M.M.Adilov, U.I.Akramov " Sabzavotchilik va Polizchilik" 2009 y.
2. D.Y.Yormatova, M.Ibrohimov, D.S.Yormatova " Meva-Sabzavotchilik" Toshkent-<>- 2008 y.
3. X.Ch.Bo'riyev " Sabzavot ekinlari seleksiyasi va urug'chiligi" Toshkent "Mexnat" 1999 y.

4. “O‘zbekistonda 2023-yili qaysi hududlarda qancha poliz ekinlari yetishtirilgani ma’lum qilindi”. <https://daryo.uz/2024/03/11/ozbekistonda-2023-yili-qaysi-hududlarda-qancha-poliz-ekinlari-yetishtirilgani-malum-qilindi>

5. “Qovoq” <https://www.agro.uz/qovoq/#1635141145585-b320b485-9548>

6. “Qovoq urug‘ining foydalari” <https://www.trt.net.tr/uzbek/xalq-tabobati/2022/12/27/01234567890-1924093>

7. “Mavsum mahsuloti: qovoqning siz bilmagan foydali xususiyatlari” <https://daryo.uz/2020/10/07/mavsum-mahsuloti-qovoqning-siz-bilmagan-foydali-xususiyatlari>

8. “Qovoq yetishtirish texnologiyasi” <https://agro-olam.uz/qovoq-yetishtirish-texnologiyasi/>

9. “Qovoq yetishtirishda yangicha usuldan foydalanilmoqda” <https://www.agro.uz/qovoq-yetishtirishda-yangicha-usuldan-foydalanilmoqda/>

